ADRIANA STAN

OPTZECISMUL ŞI (IN)ADERENŢELE CRITICII

Aşa cum lesne poate fi constatat din înseşi formulele sale, literatura română optzecistă a crescut în simbioză cu critica şi, mai ales, cu teoria literară. Departe de a fi un truism, fenomenul a constituit o premieră în istoria noastră literară. Căci noua literatură a anilor ’80 a beneficiat nu numai de entuziasmul promoțional al criticilor (fie ei şi din generații diferite), ci şi de elanul teoretizant al scriitorilor înşişi, care şi-au explicat şi comentat propriile formule de creație. În această aparent ideală aliniere de planete au rămas totuşi o serie de nepotriviri. Cu toate că optzecismul literar şi-a afirmat o puternică dorință de autodefinire, căutându-şi cu frenezie concepte de sprijin (precum „postmodernism”, „antropologism”, „nou antropocentrism” ş.a.), stabilitatea – şi eficiența – conceptelor propuse au fost invers proporționale cu gradul lor de vehiculare. Impus încă de atunci concepției publice prin aparenta sa omogenitate, poate şi ca efect al imaginii de grup a membrilor săi, optzecismului i-a fost, aşadar, dificil de demonstrat tocmai omogenitatea de poetică.

Un astfel de impas devine deja evident în cea dintâi panoramă „istorică” dedicată mişcării (Țeposu 1993). Aici, criticul Radu G. Țeposu încearcă să domesticească un material literar cât se poate de eteroclit, atât literar, cât şi cronologic, scoțând din mânecă tot felul de etichete terminologice inventate *ad-hoc*, incapabile, în ultimă instanță, de a susține tipologii literare viabile. Problema tipologică s-a menținut într-o măsură mai mare sau mai mică şi în alte panorame ale optzecismului (Ursa 2001, Perian 1996, Oțoiu 2003, Bodiu 2000 ş.a.), care au oferit mai degrabă (foarte bune) analize de nuanță, decât aprecieri sintetice, chiar şi atunci când autorii studiilor respective plecaseră de la premisa unui concept unitar de postmodernism. Pe scurt, aparentei coerențe de doctrină creativă din momentul literar ’80 nu i-a corespuns o coerență tipologică efectivă la analiştii ulteriori ai curentului. În plus, termeni nu în totalitate coincidenți ca „postmodernism”, „optzecism” sau „textualism” sunt utilizați până astăzi în variație liberă, cu suporteri de o parte sau de alta, dar şi cu conotații schimbate în timp (de la valorizant la peiorativ).

Aceste decalaje între literatură, critică şi teorie rămân oarecum paradoxale, ținând cont că nici criticii nu i-a lipsit empatia față de respectiva generație literară, nici creatorilor înşişi luciditatea cu privire la propriul demers. La urma-urmelor, optzecismul şi-a impus, într-un mod mai articulat decât în cazul oricărui alt curent al literaturii noastre, propria sa narațiune legitimantă. Bine argumentată teoretic, aceasta s-a organizat în jurul unei conştiințe acute a convenției literare. Într-adevăr, cele mai multe formule optzeciste de creație se caracterizează printr-o anumită cerebralitate, activă chiar şi atunci când tinerii scriitori vor să „privească realitatea în față”. Conştiința convenției e generalizată în imaginarul optzecist – fie că ea dă

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

naştere unei literaturi hipertehniciste, de „inginerie", fie că stimulează, prin recul, aspirația spre o nouă „autenticitate", mai puțin falsificată literar.

Or, „noua sensibilitate" a unei scrieri conştiente de propriile sale mecanisme nu a apărut din senin la tinerii scriitori optzecişti, în ciuda retoricii cvasi-avangardiste prin care ei au declarat că se rup de literatura anterioară. Din contră, ea a venit şi într-o continuitate organică – nu neapărat însă cu vreo altă generație literară, ci cu doctrinele circulante în mediul academic al anilor '70. Înainte de a fi explicitate în programul literar optzecist, temele narativității sau ale textualității, ideile despre literatură ca maşină generativă de sensuri şi ca „practică semnificantă" au constituit efectiv subiecte de cursuri, de cercetări, de examene. Promotorul „textualismului", Gheorghe Iova, considera, de pildă, că poetica promovată se inspiră din izvoare strict „științifice", precum: „*Tel Quel*, R. Jakobson, L. Hjelmslev, N. Chomsky, R. Barthes" (1994, p. 316); Mircea Nedelciu vorbea de forme artistice care să profite de „rezultatele recente ale științelor despre om, de la lingvistică, neo-retorică şi teoria literară, până la sociomatică şi cibernetică naturală" (1986, p. 23); iar Mircea Cărtărescu descria într-o spumoasă rememorare parazitarea creierului tinerilor filologi de către F. de Saussure (2004, p. 150).

Explicarea acestei filiații cere o mică paranteză de istorie literară. Astfel, după liberalizarea culturală produsă începând cu jumătatea anilor '60, universitățile de filologie din Bucureşti, Cluj sau Timişoara intră sub fascinația metodelor structuralist-semiotice. La modă atunci în mai multe universități europene, respectivele metode au fost permise în România vremii datorită caracterului lor neutru, apolitic, ceea ce explică, în fond, şi rapiditatea cu care s-au răspândit în învățământ şi cercetare. Structuralismul, semiotica, generativismul au cultivat în studenți atenția la limbaj şi un simț formalist pe care le vom regăsi în obişnuințele de creație ale scriitorilor optzecişti. Semnificativă din privința aceasta este mărturisirea aceluiaşi Mircea Nedelciu că „nu voiam să scriem la întâmplare şi ne interesa foarte mult coerența formală a textului, cât de performant este nivelul lingvistic" (1998).

Firește, s-ar spune că aproape nimic din paradigma teoriilor structuralist-semiotice, caracterizate prin tehnicism, schematism şi jargon științific rigid, nu prevedea totuşi translația în literatură. Ea s-a produs însă mai ales deoarece structuralismul şi semiotica au fost practicate în învățământul românesc îndeosebi prin aplicațiile lor pe texte literare, fără să primească deschiderea multidisciplinară pe care au avut-o în Occident. Din rațiuni evidente de control ideologic, ar fi fost imposibil în România anilor '60–'70 să faci prea multă analiză semiotică a discursului social sau cultural. Mai mult, principala sursă de inspirație în cercetarea românească din domeniu a reprezentat-o teoria franceză din linia J. Greimas–J. Kristeva, o paradigmă axată pe miturile „textualității". Nu întâmplător, de o mult mai mică faimă s-a bucurat la noi paradigma semiotică anglo-americană din linia Ch. Peirce–Ch. Morris, de orientare empiristă şi interesată de pragmatica referinței şi a comunicării. Restrângerea perspectivei teoretice înspre literatură o demonstrează, de pildă, comparația între studiile semiotice româneşti şi semiotica sovietică sau cea ita-

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

liană: dacă acestea au realizat un compromis între texte şi sistemele sociale, cochetând cu sociologia sau măcar cu antropologia culturală (Sebeok–Umiker-Sebeok (eds), semiotica românească a exclus aproape total preocupările de pragmatică istorică sau socială. S-a cantonat, în schimb, tot mai mult în textul literar, făcând din el un capăt de drum şi un adevărat poligon de tragere cu concepte. Iată deci cum s-a îmbogăţit imaginarul viitorilor scriitori cu noţiuni care vor părea revoluţionare în literatura anilor ’80.

Dar, înainte ca ambianţa teoretică descrisă aici să formateze o sensibilitate literară, ar fi fost desigur de aşteptat ca ea să formeze o sensibilitate critică. O critică propriu-zis semiotică se manifestă, ce-i drept, chiar înainte de intrarea în scenă a optzecismului literar. Astfel, în debutul său din 1974, Livius Ciocârlie oferă un discurs optzecist *avant-la-lettre*, chiar dacă el vizează aici modernismul francez. Criticul vorbeşte de cosmosul autosuficient al Textului şi de inserţia autorului în circuitul scriiturii, în termenii vehiculaţi câţiva ani mai târziu de postmodernii noştri. Experimentul critic al lui L. Ciocârlie va fi însă de scurtă durată, căci, pe parcursul anilor ’80, semioticianul timişorean îşi schimbă treptat registrul de scriitură, de la teorie şi critică la ficţiune şi memorialistică. Cazul său rămâne simptomatic pentru un proces mai larg valabil în optzecism, anume de *literaturizare* a teoriilor, transferate din zona euristică în sfera poeticii literare. Căci, pe măsură ce a proliferat în imaginarul literar optzecist, semiotica s-a retras treptat din orizontul criticii aceleiaşi perioade, care s-a exercitat mai puţin prin aplicaţie – unde să zicem că instrumentele lingvistice i-ar fi fost utile – şi mai cu seamă prin direcţie.

Înspre o critică de direcţie a evoluat, de altfel, şi Marin Mincu. Criticul descoperise teoriile semiotice cu prilejul stagiului său italian din ’73–’74 şi, o dată cu acestea, un interes, cu totul neprevăzut la începuturile carierei sale critice, pentru chestiunea limbajului şi a formelor literare. Cu noua cheie semiotică, M. Mincu (1981) încearcă să descuie metapoetica lui Ion Barbu, un obiect poetic recalcitrant, pe care-l încercase din mai multe unghiuri interpretative. De asemenea, criticul prinde astfel şi valul literaturii optzeciste emergente care, prin coordonatele sale livreşti, parodice, metatextuale, părea să răspundă, mai bine decât altor metode, grilei semiotice. Totuşi, de-a lungul anilor ’80, nevoia de a fi pe val îl transformă tot mai mult pe critic din exeget în legiuitor. Căci el ajunge treptat să generalizeze textualismul descoperit în analiza barbiană la nivelul întregii poezii post-stănesciene, transformând acest concept – local şi relativ – într-o normă axiologică. Or, valorizarea unui scriitor prin prisma „reuşitei sau eşecului textualizării” are o doză evidentă de arbitrar, sacrificând singularitatea în favoarea unui standard teoretic, şi el destul de imprecis. Este, probabil, şi unul din motivele pentru care conceptul lui M. Mincu de „textualism” va pierde ştacheta în faţa celui de „postmodernism”, primind, din a doua jumătate a deceniului nouă, o conotaţie negativă, ca emblemă a unei literaturi secătuite, hiper-tehnicizate. Delegitimarea a venit, desigur, şi din eforturile hiperbolice ale criticului de a-şi adjudeca nu doar conceptul în sine, ci paternitatea teoretică a întregii promoţii optzeciste.

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

Oricum, dacă anticipează spiritul şi litera creației optzeciste, modelele exegetice de inspirație semiotică ale lui Livius Ciocârlie şi Marin Mincu rămân mai degrabă excepții critice. Căci, altminteri, vârsta formalistă a literaturii nu se suprapune cu vârsta formalistă a criticii noastre. Aşa cum explicam anterior, metodele structuralismului francez, formalismului rus şi semioticii începuseră să ocupe prim-planul cercetării şi învățământului superior de pe la finele anilor ’60. Dar, dincolo de arealul universitar, metodele respective intraseră mai ales pe terenul istoriei literare (prilejuind exegeze spectaculoase, realizate de critici ca Al. Călinescu (1976), Mihai Zamfir (1981), Nicolae Manolescu (1976) sau Eugen Negrici (1972)), dar desigur că nu în critica de întâmpinare, cea menită să ia pulsul noii literaturi. În plus, concepția critică de ansamblu, cel puțin în ce priveşte ideea tare de „autor” sau cea de „literatură mare”, nu a fost afectată de noile metode, acestea acționând îndeosebi la nivelul practicii analitice, tot mai rafinată şi mai complexă. Poate de aceea asimilează optzeciştii această vârstă formalistă a criticii tocmai paradigmei moderniste de care vor cu tot dinadinsul să se desprindă. Într-adevăr, Ion Bogdan Lefter aplică opoziția exemplară neomodernism–postmodernism şi asupra criticii autohtone; de aceea, în viziunea sa, critica optzecistă ia forma unui „post-neoimpresionism” (2008), definit prin polemica față de *establishment*-ul critic şaizecist şi prin întoarcerea la modelul lovinescian al criticii de direcție şi de idei. În cadrul acestei noi critici, conceptul de postmodernism ar trebui să funcționeze atât ca tipologie istorico-literară, cât şi ca operator critic.

Mai greu de spus e însă cum ar arăta o critică efectiv postmodernă. Ion Bogdan Lefter prefigurează, în contra „impresionismului” epuizat în analize mici, o critică altitudinară, de autoritate şi de direcție, capabilă să evalueze de sus „sensul global, «abstract» al evoluției literare” (1986, p. 139). Concepție ce contrazice, în fond, însuşi conceptul de „postmodernism”, spiritul său relativist şi mefient față de „marile narațiuni”. Căci, în principiu, discursul postmodern ar trebui să se prezinte în critică mult mai lax şi ne-direcționat, deconstruindu-şi propriile poziții, asumându-şi multiplicitatea interpretărilor. Or, acest spirit rămâne cu totul străin strategiei de susținere a optzecismului, exemplificată, printre alții, de Ion Bogdan Lefter. Acest tip de critică a operat mai degrabă normativ, aplicând diferite calapoade în funcție de care scriitorii aceleiaşi vârste au intrat sau nu în antologiile generaționiste, au fost trimişi în „tardomodernismul” cărtărescian, li s-a spus că nu sunt suficient de postmoderni etc. Literatura produsă în decada optzecistă a fost înghesuită, cu alte cuvinte, într-o imagine cât mai compactă, trecându-se adesea cu vederea că atât poezia cât şi proza perioadei s-au situat în zone diferite de influențe sau manifestări stilistice. Din păcate, există până azi destule discrepanțe între postmodernismul înțeles de creatori şi postmodernismul înțeles de comentatori (Perian 2010, p. 144). Ele s-au manifestat până şi la criticii cei mai participativi ai generației, ca Radu G. Țeposu, care ajungea să le reproşeze lui M. Nedelciu şi G. Crăciun „autoreferențialitatea epuizantă”, uitând de opțiunea conştientă a autorilor respectivi exact pentru o asemenea tendință. Deşi vehiculat ca o busolă salvatoare, menită să

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

orienteze şi să evalueze o întreagă generaţie, conceptul postmodernismului nu s-a branşat întotdeauna la realitatea eterogenă a formulelor individuale de creaţie.

În orice caz, numărul 1–2 al „Caietelor critice" din 1986 demonstrează că bună parte din dezbaterea optzecistă asupra postmodernismului a reprezentat doar o glosă la bibliografia străină şi la conţinutul generic al unei noţiuni introduse în mediul nostru cultural de către anglişti, noţiune căreia îi vor fi acroşate poeticile specifice de autor – nu invers. Aspectul paradoxal e însă că tocmai criticii şaizecişti, din vechea gardă – ca să spunem aşa – se arată mai dispuşi să lege conceptul postmodernismului de specificul formulelor de creaţie, încercând să-l integreze unei evoluţii literare organice. Încercarea e făcută chiar şi cu preţul supralicitării termenului, ca în cazul lui Nicolae Manolescu atunci când afirmă: „Întreaga poezie valoroasă de după 1960 este, conştient sau nu, o poezie postmodernă" (1986, p. 55). În cele din urmă, fie că s-a aplicat unei singure generaţii, fie că a fost lărgit semantic pentru a putea cuprinde bucăţi mai întinse din literatura noastră, conceptul de postmodernism a continuat să funcţioneze analitic, cu referire mai mult sau mai puţin legitimă la anumite practici de creaţie. Cât despre epistemologia conceptului, ea a fost abordată sistematic abia în cartea lui Liviu Petrescu din 1996.

Or, postmodernismul, ca să rămânem la această piatră unghiulară a generaţiei, era un concept prea mare şi, deopotrivă, prea mic pentru noua literatură optzecistă. Prea mare pentru că, după cum s-a afirmat în multiple rânduri, el se lega de o realitate socio-culturală pe care nu o puteam regăsi nicicum în contextul ultimei decade ceauşiste. Prea mic pentru că el nu putea da seamă de toate nuanţele anti-ideologice diseminate adesea în scrisul optzeciştilor. Cred că destinul noţiunii înrudite de textualism rămâne extrem de semnificativ din această ultimă privinţă. Căci nici măcar în intenţia scriitorilor care l-au folosit, cu cenzura mereu suflându-le în ceafă, textualismul nu poate fi evaluat doar în limitele metaliteraturii de tip postmodern. De fapt, această practică e gândită de scriitorii români în tandem cu acele fragmente de realitate brută, numite uneori „transmisiuni directe", menite nu doar să deconstruiască o literatură de tip tradiţional, ci mai ales să atace ideea de omniscienţă simbolică pentru contextul totalitar. Astfel de semnificaţii nu aveau cum să fie revelate în discursul criticii noastre din anii '80. Şi nu întâmplător sensurile ideologice ale celebrei prefeţe a *Tratamentului fabulatoriu* (Nedelciu 1986), atât de ambiguă la momentul apariţiei sale, s-au limpezit mai ales o dată cu precizările autorului însuşi la ediţia a doua din 1996.

În fine, nesuprapunerile dintre critica şi creaţia optzecistă, câte au existat, poate nici nu au contat atât de mult pe termen lung, de vreme ce scriitorii optzecişti s-au comentat foarte bine pe ei înşişi, au uzat de rituri de omologare internă, ca şi de o pânză de relaţii în cadrul cărora limbajul teoretic funcţiona în acelaşi timp ca emblemă de castă şi ca jargon cu sensuri subversive. Bună parte din literatura optzecistă e, de fapt, scrisă la pachet cu metatextul său şi „îşi secretă o critică internă" (Spiridon 1998, p. 99), prin ironie, parodie, intertext. Ficţiunea şi comentariul ei se amestecă în aceeaşi substanţă ficţională la autori-fanion ai generaţiei, ca Mircea

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

Nedelciu sau Gheorghe Crăciun. Dispunând aşadar de o conştiinţă teoretică proprie, dar şi de chei de interpretare la purtător, o asemenea literatură nu-şi va chema neapărat un alt comentator, ci un companion empatic şi cooperant, îşi va chema „îngeri protectori" (*ibidem*, p. 159). Aceştia au fost atât criticii şaizecişti care, în calitate de conducători de cenaclu, le-au oferit credibilitate, cât şi criticii congeneri care, prin susţinere entuziastă, le-au oferit legitimitate şi au inventat o coerenţă curentului. Firește, în construcția şi afirmarea acestui curent nu a contat neapărat omogenitatea de poetică, ci spiritul de echipă impulsionat de conştiința marginalității şi coagulat de acea „inteligență pe care ți-o dă spaima" (Nedelciu 1998) pe fundalul sumbru al ceauşismului terminal.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bodiu 2000 = Andrei Bodiu, *Direcția '80 în poezia română*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2000.

Călinescu 1976 = Al. Călinescu, *Caragiale sau vârsta modernă a literaturii*, Bucureşti, Editura Albatros, 1976.

Cărtărescu 2004 = Mircea Cărtărescu, *Marele Sincu*, în idem, *De ce iubim femeile*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 150–158.

Ciocârlie 1974 = Livius Ciocârlie, *Realism şi devenire poetică în literatura franceză*, Timişoara, Editura Facla, 1974.

Crăciun 1994 = Gh. Crăciun (coord.), *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Piteşti, Editura Paralela 45, 1994.

Iova 1994 = Gheorghe Iova, *Despre text*, în Crăciun 1994, p. 314–317.

Lefter 2008 = Ion Bogdan Lefter, *„Mi-am asumat, la nivel de program critic, proiectul nostru generaționist"*. Interviu realizat de Andrei Terian, în „Euphorion", XIX, 2008, nr. 1–2, p. 13.

Lefter 2008 = Ion Bogdan Lefter, *Secvențe despre scrierea unui „roman de idei"*, în „Caiete critice", 1986, nr. 1–2, p. 138–152.

Manolescu 1976 = Nicolae Manolescu, *Sadoveanu sau Utopia cărții*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1976.

Manolescu 1986 = Nicolae Manolescu, *Poeții pereche*, în „Caiete critice", 1986, nr. 1–2, p. 52–56.

Mincu 1981 = Marin Mincu, *Ion Barbu. Eseu despre textualizarea poetică*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1981.

Nedelciu 1986 = Mircea Nedelciu, *Tratament fabulatoriu.* Roman, cu o prefață a autorului, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986 (ediția a doua: Bucureşti, Editura Alfa, 1996).

Nedelciu 1998 = Mircea Nedelciu, *„Sunt atât de orgolios încât consider că nici n-am avut modele şi nici nu m-am lăsat influențat"*. Interviu realizat de Andrei Bodiu, în „Interval", 1998, nr. 4; vezi http://interval.tripod.com/04-98/nedelciu.html

Negrici 1972 = Eugen Negrici, *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche şi Miron Costin*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

Oțoiu 2003 = Adrian Oțoiu, *Ochiul bifurcat, limba saşie. Strategii transgresive în proza generației '80*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2003.

Perian 2010 = Gheorghe Perian, *Literatura în schimbare (Opinii şi atitudini critice)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010.

Perian 1996 = Gheorghe Perian, *Scriitori români postmoderni. Eseuri*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996.

Petrescu 1996 = Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, Piteşti, Editura Paralela 45, 1996.

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)

Sebeok–Umiker-Sebeok (eds) 1986 = Thomas A. Sebeok, Jean Umiker-Sebeok (eds), *The Semiotic Sphere*, New York, Plenum Press, 1986, capitolele *Semiotics in Italy*, p. 293–323, *Semiotics in the U.S.S.R.*, p. 555–583.
Spiridon 1998 = Monica Spiridon, *Interpretarea fără frontiere*, Cluj, Editura Echinox, 1998.
Ţeposu 1993 = Radu G. Ţeposu, *Istoria tragică şi grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1993.
Ursa 2001 = Mihaela Ursa, *Optzecismul şi promisiunile postmodernismului*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2001.
Zamfir 1981 = Mihai Zamfir, *Poemul românesc în proză*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

THE ROMANIAN LITERATURE OF THE 80S AND THE (IN)ADEQUACIES OF CRITICISM
(*Abstract*)

The study focuses on the poetics of the Romanian literary generation of the 80s, by dwelling on two main points of debate: on the one hand, the influence that theoretical paradigms of structuralism and semiotics exerted upon the imaginary of the young writers; on the other hand, the discrepancies of literary criticism's attempts to grasp the specifics of that new poetics. A basic argument of the study is that, in spite of the various critical positions and methods applied to their work, Romanian writers of the 80s eventually acted as their own best commentators.

Cuvinte-cheie: *literatura română postbelică, criticism, postmodernism, semiotică, lingvistică.*
Keywords: *postwar Romanian literature, criticism, postmodernism, semiotics, linguistics.*

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
adrstan@yahoo.ca

BDD-A13547 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 00:50:22 UTC)